

УДК 341.232:004

О. Я. Галаган

ПРАВО ОСОБИ НА ПРИВАТНІСТЬ В УМОВАХ СУПУТНИКОВОГО НАВІГАЦІЙНОГО МОНІТОРИНГУ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Постановка проблеми. Поширення технологій навігації ставить перед суспільством низку питань, що неодноразово порушувались насамперед операторами зв'язку, особами, які безпосередньо займаються встановленням навігаційного обладнання, користувачами навігаційних послуг і тією категорією осіб, які вважають, що вони є об'єктами супутникового навігаційного моніторингу (далі – навігаційного моніторингу), тобто такими особами, за переміщенням яких ведеться спостереження. Якщо аналізувати здійснення навігаційного моніторингу з позиції етичності, то існують дві протилежні точки зору; проте якщо спробувати поглянути на цей процес із позиції правомірності, то доходимо висновку про неврегульованість цього питання та відсутність однозначної думки щодо нього. Останнім часом популярність використання комунікаційних систем навігації можна пояснити не лише тим, що вони оптимізують певні логістичні процеси людської життєдіяльності, а й тим, що вони досить зручні та ефективні для стеження за людьми, їх місцезнаходженням і пересуванням. Розвиток комунікаційних систем навігації, незважаючи на надання безлічі корисних можливостей майже в усіх галузях функціонування людини, несе на перший погляд непомітну, проте досить серйозну загрозу приватності особи, недоторканності її особистого життя через відсутність або неналежне й нечітке закріплення відповідних правових норм у законодавстві.

Актуальність статті зумовлена відсутністю досліджень у сфері міжнародно-правового регулювання комунікаційних систем навігації з позиції дотримання права людини на приватність. При цьому аналіз низки досліджень щодо правових гарантій захисту прав людини показує, що співпраця держав у цій галузі має досить серйозне підґрунтя та юридичну базу, що включає комплекс конвенцій, угод, директив, розроблених як на універсальному, так і на регіональному рівнях.

Метою статті є з'ясування питання, за яких умов процедура здійснення навігаційного моніторингу вважатиметься правомірною, а також визначення того, за яких обставин навігаційний моніторинг суперечитиме праву особи на приватність та на повагу до її особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Положення щодо правомірності втручання держави в приватне життя людини, у сферу її персональної інформації визнається Європейським судом із прав людини. Так, у Рішенні в справі «Клаас проти Німеччини» від 6 вересня 1978 р. вказано, що легітимне втручання в приватне життя у формі стеження за особою може бути виправданим із мотивів суспільної необхідності з огляду на «технічні досягнення засобів шпionaжу і, відповідно, засобів спостереження». Тому можливо, що діяльність або небезпека, проти якої спрямована низка заходів спостереження, можуть тривати роками або навіть десятиліттями після зупинення цих заходів [1].

В одній із щорічних доповідей спеціального доповідача Організації Об'єднаних Націй із питання захисту прав людини в умовах боротьби з тероризмом Б. Еммерсона зазначено, що сучасні програми стеження різних державних органів є «прямим викликом існуючим нормам міжнародного права», оскільки вони використовують доступ до даних зв'язку «без судового дозволу» та «за відсутності значущого незалежного контролю». Б. Еммерсон надав рекомендацію державам переглянути внутрішнє законодавство, яке регулює сучасні норми стеження, оскільки подібні практики мають відповідати міжнародним законам у сфері прав людини [2].

Оскільки в сучасних умовах процес стеження неможливо уявити без застосування комунікаційних систем навігації, питання захисту на приватність під час супутникового моніторингу доцільно розглядати в сукупності з проблемою захисту персональних даних, зупиняючись на важливих нормативно-правових актах Організації Об'єднаних Націй, Міжнародної організації праці, Ради Європи та Європейського Союзу. Навігаційні системи функціонують у всьому земному просторі та не характеризуються чітко територіально обмеженими факторами. Це означає, що будь-яке спостереження, яке ведеться за особою, у тому числі супутниковий моніторинг, є таким, що може порушувати право особи на її приватність. Зміст положення щодо захисту інформації про особисте життя людини, зокрема її місцезнаходження та переміщення, розкривається в ст. 12 Загальної декларації прав людини, ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенції Ради Європи про захист особистості у зв'язку з автоматичною обробкою персональних даних.

У п. 3 Директиви № 2002/58/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС щодо обробки персональних даних і захисту конфіденційності в секторі електронних засобів зв'язку від 12 липня 2002 р. зазначається: «Конфіденційність комунікацій гарантується відповідно до міжнародних норм, що стосуються прав людини <...>». Відповідно до п. 35 згаданої директиви цифрові мобільні мережі можуть мати у своєму розпорядженні можливості з обробки даних розташування, більш точних, ніж це необхідно для передачі повідомлень, та такі, що використовуються для надання додаткових послуг, таких як індивідуалізована інформація про трафік або шляховий навігатор для водіїв. При цьому обробка даних, необхідних для надання додаткових послуг, може допускатись лише після отримання згоди абонентів на таку обробку. У п. 36 Директиви № 2002/58/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС щодо обробки персональних даних і захисту конфіденційності в секторі електронних засобів зв'язку державам – членам Європейського Союзу надається можливість «обмежити права користувачів та абонентів на приватне життя <...> щодо визначення номера абонента та даних розташування, коли це необхідно з метою найбільш ефективного виконання своїх завдань службами швидкої допомоги». При цьому полемічним залишається таке положення аналізованої директиви: «Держави – члени Європейського Союзу можуть прийняти спеціальні положення для того, щоб уповноважити провайдерів послуг електронного зв'язку забезпечувати доступ до визначення номера абонента та відомостей щодо розташування без попередньої згоди зацікавлених абонентів або користувачів» [3].

Сфера телекомунікацій вважається складовою частиною галузі зв'язку України, невід'ємною частиною виробничої й соціальної інфраструктури України. Отже, відповідно до ст. 3 Закону України «Про телекомунікації» комунікаційна діяльність призначена для задоволення потреб фізичних і юридичних осіб, органів державної влади в телекомунікаційних послугах. Тому відразу постає питання законності в задоволенні потреб одних фізичних та юридичних осіб щодо встановлення місцезнаходження, переміщення, маршруту, траєкторії руху іншої групи осіб, за якою здійснюється відповідне спостереження. Так, з позиції загальноприйнятих прав і свобод людини діяльність, спрямована на здійснення спостереження за місцезнаходженням та спостереженням цієї особи, порушує право на недоторканість особистого життя. Оскільки обмеження цього права в конституціях низки країн допускається тільки в разі проведення розшукових або слідчих дій, не існує жодного законного обґрунтування застосування навіть членами родини персональних приладів для здійснення спостереження як за людьми, так і за приватними транспортними засобами осіб, за якими здійснюється нагляд.

У зв'язку із цим виникає питання про те, чи обізнана особа, за якою стежать, з тим, що за нею здійснюється нагляд. Оскільки процес отримання інформації щодо місця перебування або переміщення фізичної особи може суттєво порушувати певні особисті немайнові її права, можна передбачити, що здійснення визначення місцезнаходження й контролю за навігацією особи може відбуватись лише за її згодою.

У зазначеній ситуації виникає додаткове питання про те, у якій формі має виражатись згода фізичної особи на здійснення визначення місцезнаходження й контролю за її навігацією. Можна припустити, що така згода може виражатись як у письмовій, так і в усній формі залежно від обставин, за яких може визначатись місцезнаходження особи та здійснюватись контроль за її навігацією. Отже, особа може добровільно надати згоду на визначення її місцезнаходження й навігації з метою забезпечення безпеки власного переміщення, за бажання отримати будь-яку технічну чи медичну допомогу, зокрема й в екстремій ситуації. Наприклад, такою опцією оснащені сучасні транспортні засоби. За умови користування особи послугами служби охорони в ситуації, якщо її життю загрожує небезпека, вона добровільно повідомляє диспетчера про своє місцезнаходження, надсилаючи сигнал, що містить координати її знаходження.

Відповідно до п. 2 ст. 21 Закону України «Про інформацію» [4] під конфіденційною інформацією розуміється інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Отже, за умови, коли особа не надавала згоду на надання інформації щодо свого місцезнаходження й переміщення, така інформація про фізичну особу буде вважатись конфіденційною. Як правило, здійснення спостереження за пересуванням людей за допомогою систем навігації використовують для контролю над дітьми, підлітками, подружжям або родичами похилого віку. Іноді системи навігації також використовують роботодавці, які підозрюють своїх співробітників у недостатньо сумлінному ставленні до справи [5].

Надзвичайно розповсюдженою є процедура стеження за дітьми, у якій особливо зацікавлені батьки. Нині сучасні системи навігаційного моніторингу можна вико-

ристовувати секретно, тобто дитина або доросла людина може навіть не помітити, що хтось контролює її маршрут чи місцезнаходження. Це дає змогу контролювати дітей або осіб з обмеженою дієздатністю. За допомогою існуючої функції сповіщення можна дізнатись, коли така особа досягне певної точки (наприклад, приходить до школи, повертається додому тощо). І хоча нагляд, який ведеться за особою в такому випадку, пов'язаний лише з безпекою цієї особи, все-таки необхідно повідомити її про це та отримати згоду на здійснення навігаційного моніторингу [6]. Це пов'язано з тим, що незалежно від того, чи маються на увазі маленькі діти або люди похилого віку, усі вони незалежно від стану здоров'я володіють однією з невідчужуваних свобод, закріплених у правовій практиці, – правом на особисте життя.

З іншого боку, необхідно розглянути інших об'єктів навігаційного моніторингу – учасників трудових відносин (наприклад, водіїв транспортних засобів), серед яких може існувати категорія осіб, які безвідповідально ставляться до виконання своїх обов'язків. Таким чином, виникає цілком закономірне питання про те, яким чином власнику підприємства бути в курсі того, як працює підозріла людина. У зв'язку із цим доцільно розробляти проекти трудових договорів із положенням про те, що роботодавець залишає за собою право здійснювати спостереження за переміщенням робітника на службовому транспорті в межах робочого часу.

Загалом причинами установки обладнання в більшості випадків є здійснення недобросовісними водіями зайвих рейсів, зливи палива або використання транспорту не за призначенням, у зв'язку із чим доставка цінних вантажів може затримуватись, у тому числі в результаті непередбачених тривалих зупинок.

Цілком закономірно, що власник транспортних засобів стежить не за водієм як за особистістю, а за своєю власністю, і факт здійснення нагляду за навігацією транспортного засобу є способом забезпечення прав власника. Якщо водій вийде з автомобіля, власник отримає лише інформацію щодо того, що транспортний засіб не працює, а стоїть у певному місці, саме географічні координати якого передаються власникові цього транспортного засобу. Що ж стосується особи водія, то в момент, коли він виходить з автомобіля або закінчує працювати, він повною мірою реалізує своє право на приватність. Отже, існуюча практика здійснення навігаційного моніторингу дуже схожа на практику застосування відеозйомки, що ведеться з метою збереження майна чи охорони порядку, а також для превентивних заходів щодо недобросовісних працівників та/або інших учасників суспільних відносин.

Тому якщо є необхідність застосування такого виду спостереження, то варто звернутись до положення ст. 29 Кодексу законів про працю України, відповідно до якого роботодавець зобов'язаний «роз'яснити працівникові його права й обов'язки та проінформувати під розписку про умови праці» [7]. Це означає, що працівник надає письмову згоду на надання відомостей про його місцезнаходження та переміщення під час робочого часу. Відсутність письмової згоди працівника на навігаційний моніторинг під час виконання службових обов'язків дає можливість стверджувати про те, що відомості отримуються незаконно.

Другою категорією осіб, за переміщенням і місцезнаходженням яких прийнято стежити, є представники професій, що не передбачають перебування виключно в одному місці, які мають протягом усього робочого часу відвідувати різні об'єк-

ти в певній місцевості з метою виконання певних функцій. З метою забезпечення контролю за виконанням функцій цими працівниками роботодавець має можливість перевірити відповідність перебування особи в місцях, призначених для відвідування. У цьому разі навігаційний моніторинг має бути також виключно відкритим і здійснюватись виключно на підставі письмової згоди працівника, якому на час виконання службових обов'язків буде видаватись відповідний пристрій.

Це означає, що в обох наведених ситуаціях здійснення навігаційного моніторингу за особами має бути відомим для працівників, інакше такий моніторинг буде здійснюватись незаконно.

Аналізуючи зазначене, можна констатувати, що здійснення навігаційного моніторингу за переміщенням особи та отримання відомостей про її місцезнаходження не допускається за відсутності письмової згоди особи на виконання таких дій. Звісно, у цьому випадку також існують винятки щодо здійснення спостереження за переміщенням особи. Зокрема, підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, мають право негласно знімати інформацію з каналів зв'язку, застосовувати інші технічні засоби отримання інформації лише за рішенням суду.

Відповідно до Конституції України кожен громадянин має право на таємницю листування, телефонних переговорів і повідомлень електронної пошти; обмеження цього права допускається лише на підставі судового рішення. Проте в Основному Законі України нічого не сказано про визначення місцезнаходження, із чого постає, що в санкції суду для збору подібної інформації немає необхідності, адже навігаційний моніторинг, у тому числі за допомогою комунікаційних систем навігації, за своєю юридичною природою не має нічого спільного, наприклад, з прослуховуванням телефонних розмов або переглядом листів, для яких передбачений дозвіл суду. У разі спостереження, навіть якщо це навігаційний моніторинг, дозвіл суду не потрібний. Таким чином, для визначення місцезнаходження людини достатньо запиту організації, яка має право на ведення оперативно-розшукової діяльності.

І доки в законодавстві низки країн не сформовано чітку позицію щодо законності чи незаконності процедури навігаційного моніторингу, цілком логічно застосовувати положення про те, що правочин, який обмежує можливість фізичної особи мати не заборонені законом цивільні права й обов'язки, є нікчемним. Тобто навіть за умови надання особою згоди на те, що за нею буде вестись навігаційний моніторинг, у разі, якщо в законодавстві буде чітко визначено, що ця процедура обмежує право особи на приватність, така особа має право оскаржити, зокрема, дії роботодавця в разі надання попередньої згоди або дії правоохоронних органів, якщо останні будуть здійснювати відповідне спостереження за особою без дозволу суду.

Висновки. У зв'язку з неоднозначністю правового підходу до правомірності здійснення навігаційного моніторингу за особою процедуру здійснення спостереження за особою з використанням комунікаційних систем навігації умовно можна розділити на два види: 1) коли особа усвідомлює й надає згоду на визначення її місцезнаходження та здійснення спостереження за її пересуванням (у зв'язку з обставинами забезпечення її безпеки або під час робочого часу, якщо цей процес пов'язаний із виробничою необхідністю); 2) коли особа навіть не здогадується, що є об'єктом спостереження.

Підсумовуючи зазначене, можна стверджувати, що ми маємо справу з класичною ситуацією, коли розвиток технологій і суспільних відносин випереджає створення правової бази, покликаної їх регулювати. За умов прямої заборони на здійснення діяльності, пов'язаної з навігаційним моніторингом за місцезнаходженням і переміщенням осіб, законодавство низки країн не передбачає жодне покарання за спостереження за переміщенням осіб, а отже, ці дії не можна назвати неправомірними.

Література

1. Справа «Класс та інші проти Німеччини» : Рішення Європейського суду з прав людини від 6 вересня 1978 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_093.
2. Emmerson V. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism (March 2014, A/HRC/25/59) / V. Emmerson [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/25/59.
3. Директива № 2002/58/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС щодо обробки персональних даних і захисту конфіденційності в секторі електронних засобів зв'язку від 12 липня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_b34.
4. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
5. ГЛОНАСС и GPS мониторинг людей: законно ли это? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://habrahabr.ru/post/147189/>.
6. Слежение за детьми с помощью карманного компьютера или смартфона [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://gpsavto.com.ua>.
7. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII (у редакції від 5 жовтня 2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

Анотація

Галаган О. Я. Право особи на приватність в умовах супутникового навігаційного моніторингу: міжнародно-правові аспекти. – Стаття.

Статтю присвячено вивченню питання щодо дотримання права особи на приватність під час супутникового навігаційного моніторингу та правомірності здійснення цієї процедури.

Ключові слова: право людини, навігація, моніторинг, приватність, спостереження, місцезнаходження.

Аннотация

Галаган Е. Я. Право человека на приватность в условиях спутникового навигационного мониторинга: международно-правовые аспекты. – Статья.

Статья посвящена изучению вопроса относительно соблюдения права человека на приватность во время спутникового навигационного мониторинга и правомочности осуществления этой процедуры.

Ключевые слова: права человека, навигация, мониторинг, приватность, наблюдение, местонахождение.

Summary

Halahan O. Ya. The individual's right to privacy in the conditions of satellite navigation monitoring: international legal aspects. – Article.

The article is dedicated to the study of the issue of the observance of human right for privacy while satellite navigation monitoring, and to the legitimacy of the implementation of the procedure.

Key words: human rights, navigation, monitoring, privacy, surveillance, location.